

УДК 338.43:33.0245

М. М. Одінцов,
к.е.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКОМ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Розглядаються особливості регулювання продовольчого ринку. Запропоновані методи і способи впливу на розвиток ринку продовольства.

Ключові слова: продовольство, ринок, регулювання, ціна, дохід, галузь, виробництво.

The features of the food market regulation have been considered. The methods and ways to influence the development of the food market have been suggested.

Keywords: food, market, regulation, price, income, industry, manufacturing.

Вступ. Важливою проблемою в аграрній сфері економіки залишається незбалансованість взаємовідносин: по-перше, між сільськогосподарським виробництвом і переробною промисловістю та торгівлею; по-друге, між рівнем і обсягами виробництва та споживання продуктів. В даний час доля сільськогосподарських товаровиробників у кінцевій ціні продукту залишається недопустимо низькою і не відображає реального їх внеску у формування продовольчого ланцюгу. Для усунення дисбалансу держава повинна проводити активну протекціоністську політику по відношенню до вітчизняних товаровиробників і захисту прав споживачів.

Аналіз закономірностей й особливостей функціонування ринку продовольства, рівня конкурентоздатності продуктів харчування і ступеня монополізму свідчить, що в сучасних умовах роль держави в регулюванні ринкових

відносин повинна підсилюватися, причому особливе значення вона здобуває саме в агропродовольчій сфері.

Варто визнати, що ринкова економічна система сам по собі не завжди може вирішувати проблеми розвитку ринку, і, зокрема, продовольчого ринку, навіть в умовах високого розвитку ринкових відносин.

Державне регулювання продовольчої сфери, як підтверджує досвід розвинутих країн, де забезпечений стійкий ефективний розвиток агропромислового виробництва і продовольчого ринку, з'явилося одним з головних факторів досягнення високих результатів аграрного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню механізмів регулювання розвитку продовольчого ринку присвячені праці Ю.Я. Лузана [1], М.Х. Корецького [2], Т.І. Олійника [3], К.А. Пріба [4] та інших економістів. Відзначаючи важливу роль досліджень цих учених у розробці теоретико-методологічних і прикладних аспектів регулювання ринку, слід водночас вказати на недостатнє вивчення проблеми стосовно умов трансформаційної економіки.

У державному регулюванні продовольчої сфери як головний напрямок варто виділити аграрну й продовольчу політику. Необхідність цієї політики визначається низькою причин.

По-перше, головним засобом виробництва в сільському господарстві виступає земля, і через свою обмеженість вона є одним з важливих життєво необхідних ресурсів. Причому, в міру розвитку суспільства й процесів урбанізації, приросту населення, обмеженості землі, придатної для аграрного виробництва, стає все більше очевидним, що в наш час може бути використано всього лише 12 – 15% суші на планеті. Практично люди постійно зіштовхувалися з обмеженістю землі, тому держава завжди брала участь у регулюванні земельних відносин.

По-друге, аграрне виробництво займає важливе місце в системі суспільного подолу праці, оскільки тут виробляється 90 % продовольства, і життєво необхідним, першочерговим завданням будь-якої держави є забезпечення населення продуктами харчування.

По-третє, аграрне виробництво перебуває під особливо сильним впливом природних факторів, внаслідок цього є найбільш ризикованим і тому особливо потребує державної підтримки.

По-четверте, забезпечення продовольчої безпеки країни, зокрема самозабезпечення продуктами харчування є важливим завданням державної влади. Комісія ООН по продовольству ФАО рекомендує всім державам, забезпечувати не менше 70 % потреб у продуктах харчування за рахунок внутрішнього виробництва і мати у своєму розпорядженні двомісячний фонд продовольства. Разом з тим, розходження в природно-кліматичних умовах звільняють будь-яку державу від необхідності самозабезпечення всіма видами продовольства. Обмін продуктами харчування займає важливе місце у міжнародній торгівлі.

Вклад основного матеріалу. Державне регулювання сільського господарства у розвинених країнах – це складний механізм, що включає інструменти впливу на доходи фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний ринок, соціальну структуру села, міжгалузеві й міжгосподарські відносини з метою створення стабільних економічних, правових і соціальних умов для розвитку сільського господарства, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування за соціально прийнятними цінами.

Основою регулювання продовольчого ринку є державна політика підтримки цін і доходів сільських товаровиробників. При цьому політика аграрних цін і фермерських доходів передбачає організацію спостереження за динамікою ряду економічних показників, у числі яких спостерігаються:

- витрати виробництва по групах спеціалізованих господарств (у країнах СС) або по видах виробництва (у США);
- паритет цін на засоби виробництва для сільського господарства й на сільськогосподарську продукцію;
- прибутковість ферм і галузей виробництва, а також усього сільського господарства.

Це в сукупності дає реальну систему даних, необхідну для регулювання цін як інструмента впливу на виробництво, на рівень доходів, нагромаджень, інвестицій. Розвиток сільськогосподарського виробництва й продовольчого ринку в розвинених країнах має свою специфіку. Однак найбільш загальним для них є:

- забезпечення доходів виробників у сільському господарстві на рівні, що дозволяє основній масі товаровиробників вести розширене відтворення;
- захист національних ринків від конкуренції ззовні, що ущемляє інтереси сільського господарства;
- постачання населення продуктами харчування за прийнятними цінами, підвищення екологічності продовольства;
- створення економічних умов для експорту сільськогосподарської продукції, якщо це відповідає геополітичним інтересам держави.

У Європейському союзі регулювання на продовольчому ринку охоплює наступні основні сфери: ціни на сільськогосподарську продукцію; умови її виробництва і розподілу; систему ресурсозабезпечення; природоохоронну діяльність; соціальну інфраструктуру сільської місцевості.

Реалізація цих заходів здійснюється на основі значних бюджетних витрат і видатків споживачів за рахунок більш високих цін, із застосуванням наступних механізмів регулювання: гарантована скупка надлишків продукції за мінімальними цінами, закупівельні й товарні інтервенції на ринку продовольства, специфічні форми пільгового кредитування, митне регулювання і інше.

Цим у значній мірі визначаються стратегічні підходи в протекціонізмі сільського господарства провідних держав миру. Серед використовуваних різних форм

протекціонізму важливе місце займає підтримка цін, що становить 75% сумарного еквівалента субсидій виробникам у країнах ЄС; 87% – у Японії, близько 50% – у США й Канаді.

Частка прямих дотацій у сумарному еквіваленті субсидій сільськогосподарським товаровиробникам становить у Норвегії близько 50%, у ЄС і США – 22-23%. Частка інших видів підтримки аграрного сектора (надання різних послуг, будівництво об'єктів інфраструктури та ін.) досягає 60% в Австрії й більше 40% у Канаді.

У США на підтримку сільського господарства з бюджету виділяється понад 60 млрд. дол. У країні основний механізм субсидування здійснюється шляхом реалізації цільових програм, що охоплюють приблизно 85% посівних площ. Для кожної з основних культур уряд фіксує два види цін підтримки – цільові й станові.

Серед розвинених країн особливо варто виділити Японію, де уряд регулює близько 20% споживчих цін: на рис, пшеницю, м'ясо й молочні продукти, залізничний транспорт, теплопостачання, водопостачання, електроенергію, газ, послуги медичного обслуговування. Разом з тим по законодавству держава не має права встановлювати як монополю високі, так і монополю низькі ціни, що може обмежити ринкову конкуренцію.

Таким чином, практично у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою під контролем держави перебуває більша частина цін на продукти харчування. При цьому застосовуються класичною, перевіреною практикою методи: встановлення фіксованих цін, контроль за цінами монополій і великих виробників, фіксація границь зміни цін, створення умов для їхнього зниження.

Розглянемо, як здійснюється цей процес у сучасний період в Україні, коли країна увійшла в систему ринкових відносин. Закони України „Про внесення змін до деяких законів щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції в Україні” [5] та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р. „Про схвалення концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року” [6] передбачають моніторинг аграрного ринку як систему регулярних спостережень на аграрному ринку, що здійснюються протягом маркетингового періоду шляхом збирання, оброблення, аналізу та висвітлення інформації про ціни попиту і обсяги товарних пропозицій на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки з метою характеристики поточного стану ринку, прогнозування та підготовки пропозицій по підвищенню ефективності діяльності продовольчого ринку країни.

Характеризуючи стан розвитку продовольчого ринку в загальному плані, можна відзначити, що існуюча в цей час система державного регулювання агропромислової сфери країни має несистемний характер. Багато з її елементів не мають чітких орієнтирів на майбутнє, по-справжньому законодавчо не оформлені. Крім того, деякі заходи державної підтримки застосовуються у відриві від інших форм регулювання, у результаті цього ефективність таких дій знижується. Наприклад, виділені дотації на придбання електроенергії, палива, насіння, добрив, погашення кредитів часто використовуються не по призначенню. Однак головними недоліками функціонуючої системи державного регулювання галузей агропромислової сфери є: непрозорість, несвоєчасність, неритмічність, розпорошеність зусиль.

Для того щоб конкретно визначити цінність і характер функціонування потенційних важелів державного впливу на агропромислову сферу і продовольчий ринок, необхідно виявити, які параметри повинні бути головними, вплив на які дозволило б збалансувати економіку на рівні необхідних значень реального виробництва продуктів харчування й цін. На вирішення проблем формування і розвитку продовольчого ринку як важливої складової відновлення українського села спрямована нещодавно прийнята концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року.

Державі повинна належати роль не тільки регулятора, але й „амортизатора” негативних наслідків розвитку агропродовольчої сфери в умовах ринку, серед яких варто виділити:

- нерациональне використання продовольчих й інших видів ресурсів;
- нерівність доходів сільгоспвиробників у порівнянні з іншими галузями народного господарства;
- забруднення навколишнього середовища;
- виникнення соціальної напруженості в суспільстві.

Відповідно до мети даного дослідження, нас цікавить не тільки державне регулювання сільського господарства, але й ринку продовольчих товарів. Необхідність державного регулювання продовольчого ринку обумовлена існуючою нерівністю в положенні його економічних суб'єктів у порівнянні з іншими ринками. Це, у свою чергу, визначено специфічними особливостями його функціонування. Причини й характер такої нерівності мають місце в різних соціально-економічних умовах.

Державне регулювання продовольчого ринку в Україні має здійснювати координований процес управлінського впливу державних органів на сегменти ринку за допомогою макро- й мікро- регуляторів з метою досягнення його рівноважного стану. Формування макроекономічної рівноваги на ринку продовольства припускає сполучення підприємницької діяльності його суб'єктів і регулюючої ролі держави. У міру ускладнення ринкового механізму роль державного регулювання підсилюється, тому що в ринковій економіці збій в окремому елементі інтегрованого механізму стає істотним для суспільства. При цьому одночасно зростає ступінь відповідальності й ціна помилок при прийнятті необгрунтованих рішень на державному рівні.

Методи державного впливу на розвиток ринку продовольства розрізняються по масштабах, значенню й наслідках. Серед головних цілей можна виділити пріоритетні: створення ефективного ринкового механізму; забезпечення конкурентних переваг вітчизняним товаровиробникам. Крім того, деякі конкретні цілі розрізняються по об'єктах державного регулювання. При цьому необхідно виходити із поєднання особистих, приватних і суспільних інтересів.

Висновок. Практика останніх років показує, що в існуючих умовах для розвитку українського продовольчого ринку необхідно державну підтримку здійснювати в трьох основних формах:

- програмної, спрямованої на фінансування заходів, що сприяють технічному переоснащенню функціонуючих підприємств, створенню лізингового фонду, переорієнтації суб'єктів на виробництво тих продуктів, які користуються підвищеним попитом у споживачів;
- ринкової, що забезпечує гарантований збут продовольчої продукції й одержання достатнього прибутку виробниками;
- протекціоністської, що передбачає систему заходів захисту вітчизняних виробників;

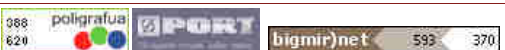
Як суб'єкти державного регулювання повинні виступати центральні органи управління, безпосередньо, пов'язані з виробництвом і розподілом продовольчих товарів. Складні національні традиції підтримки виробників і споживачів продовольчої продукції й місце тієї або іншої країни в системі міжнародного подолу праці в продовольчій сфері визначають розмаїтість форм і методів державного регулювання. Це не тільки встановлення мінімально гарантованого рівня закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, виділення дотацій і субсидій виробникам, але й створення сприятливих умов для придбання засобів виробництва, квотування обсягів виробництва, встановлення обмежень на імпорту продовольства з метою захисту вітчизняних товаровиробників і ін.

Таким чином, система державного регулювання продовольчої сфери включає:

- заходи щодо посилення мотиваційного механізму й підвищення платоспроможного попиту населення;
- ресурсозбереження, фінансово-кредитну підтримку, інфраструктурне забезпечення;
- формування стійких каналів реалізації продовольчих товарів, що гарантують одержання прибутку;
- цільове фінансування регіональних іновативно-інвестиційних програм;
- антимонопольне регулювання виробництва й продажу продуктів харчування;
- стимулювання виробництва дефіцитних видів продуктів харчування в депресивних регіонах;
- встановлення певного співвідношення доходів і цін на всіх стадіях життєвого циклу продовольчих товарів;

ЛІТЕРАТУРА

- 1) Лузан Ю.Я. Розвиток державної підтримки аграрного сектору України в умовах членства в СОТ / Ю.Я. Лузан // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 6.
- 2) Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: Монографія / Корецький М.Х. – К.: Вид-во УАДУ. – 2002. – 260 с.
- 3) Олійник Т.І. Державна підтримка аграрного сектору України / Олійник Т.І. // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 80 – 85.
- 4) Пріб К.А. Державна підтримка сільського господарства непрямыми ва- желями регулювання / Пріб К.А. // Вісник аграрної науки. – 2000. – № 9. – С. 55 – 59.
- 5) „Про внесення змін до деяких законів щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції в Україні”. Закон України від 4 лютого 2009 року № 922 – VI.
- 6) “Про схвалення концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року”. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р.

ТОВ "ДКС Центр"